Vyžuonų dvarvietė (Utenos r.) yra 200 m į ŠR nuo kelio Utena-Kupiškis, 400 m į Š nuo šio kelio ir kelio į Vyžuonas atsišakojimo, Dusynos upelio kairiajame krante. Dvaras buvo įsikūręs upelio aukštutinėje terasoje. Šiuo metu čia yra ūkininko Kunčino sodyba. Dirbant žemės ūkio darbus ir statant gyvenamąjį namą, dvarvietėje buvo randama daug koklių, puodų šukių, monetų. Pavyko rasti keletą koklių fragmentų, kuriuos galima datuoti XVI a. II puse-XVII a. Greičiausiai šioje vietoje buvo senasis Vyžuonų dvaras, ilgą laiką priklausęs Radvilų giminei.

Be dvarviečių, 1994 m. buvo tyrinėtas **Maišiagalos miestelio kultūrinis sluoksnis** (Vilniaus r.). Miestelyje iškasti 26 1 m^2 dydžio šurfai. Nustatyta, kad senojo miestelio sluoksnio liekanos tėra nedideliame plote tarp Maišiagalos dvarvietės ir piliakalnio. Pats sluoksnis jau yra visiškai sunaikintas XIX-XX a. ūkinės veiklos metu ir vertingas tik tuo, kad jame yra XVII a. radinių - puodų šukių ir plokštinių koklių fragmentų. Maišiagalos senamiesčio kultūrinį sluoksnį reikia saugoti kaip dvarvietės sudėtinę dalį, praplečiant jos teritoriją.

Birutė Salatkienė

Kurtuvėnų dvaro (Šiaulių r.) oficinos archeologiniai tyrinėjimai

Kurtuvėnų dvaras yra istorijos (IP 693) ir gamtos (V 135) paminklas. Vieną apgriuvusį jo pastatą - oficiną - nusprendė atstatyti Kurtuvėnų regioninis parkas ir čia įkurti savo administraciją. Rengiant projektinę dokumentaciją, oficinos pamatų 1995 m. pavasarį buvo ieškoma kasant šurfus, o prieš pradedant statybas, ištirtas būsimo namo vidus, ribojamas pamatų, ir viena perkasa prie R sienos išorinėje pusėje, kur įrengtas kanalizacijos šulinys. 1995 m. iš viso ištirtas 157 m^2 dvarvietės plotas.

Kurtuvėnų dvaras - vienas seniausių Žemaitijoje, įkurtas XV a. pabaigoje-XVI a. pirmoje pusėje. Jis priklausė Stanislovui Kęsgailai. XVI-XVII a. dvaro sodybą sudarė 5 gyvenamieji namai, svirnas, kluonas, arklidės, bravoras, mūriniai rūsiai. XVIII a. pradžioje medinė dvaro sodyba buvo beveik sunaikinta. Iki šių dienų išlikę XVIII a. pabaigos Nagurskių

statytos dvaro sodybos planinės struktūros elementų, tačiau iš pastatų liko tik medinis svirnas. 1862-1940 m. Kurtuvėnų dvaras priklausė Pliateriams-Ziberskams. Iš jų pastatytų dvaro trobesių išliko 14 pastatų, sugriuvo tik patys dvaro rūmai, kurie po Pirmojo pasaulinio karo sugriovimų nebebuvo atstatyti.

Kurtuvėnų dvaro oficina - tarnų gyvenamasis namas - Kurtuvėnų dvare buvo pastatyta po 1886 m., nes minėtų metų plane šio pastato dar nėra. J.Valužytės atliktų istorinių tyrinėjimų medžiagoje teigiama, kad būtent tuo laikotarpiu ir buvo pastatyti pirmieji mūriniai dvaro pastatai.

Oficina stovi centrinėje reprezentacinėje dvarvietės zonoje, 70 m į PR nuo rūmų griuvėsių. Iš visų pusių ją supa parkas. Po Antrojo pasaulinio karo oficina kurį laiką dar buvo gyvenamasis namas. Vėliau ji pritaikyta kultūros namams. Tada buvo iškastas ir išbetonuotas rūsys oficinos Š gale, pastatytas geltonų plytų priestatas prie jos P galo. Viduje visos vidinės pertvaros buvo išgriautos, o grindys išbetonuotos. Oficiną daug kartų niokojo gaisrai. Po paskutiniojo, apie 1984 metus, gaisro ji buvo apleista. Stogas ir perdengimai sudegę, išliko tik pamatai ir plytinės sienos. Tiek pastato viduje, tiek ir išorėje aplink sienas prikritę daug griuvenų.

Oficina - tai 21,5 m ilgio ir 8,6 m pločio plytinis stačiakampio plano, vienaaukštis, dvišlaičiu stogu pastatas. Jame buvo 4 butai, susidedantys iš kambario ir virtuvės bei koridoriaus. Pastato pamatai sumūryti iš lauko riedulių, surištų kalkių skiediniu. Pamatuose įmūryta ir puspl yčių bei plytų trupinių. Gali būti, kad tai puspl ytės iš statybai paruoštos medžiagos. Išorinės pamatų sienos 65 cm storio, sumūrytos iš tankių skaldytų lauko riedulių, 60x40x60 ir panašaus dydžio bei mažesnių - 15x10x20 cm, 12x4x15 cm ir panašaus dydžio skaldytų akmenų. Į didžiųjų tarpus pridėta mažesnių akmenų ir puspl yčių, o pamato viršuje į kalkių skiedinį visur yra sukloti plokšti skaldyti akmenys. Pamato gylis nevienodas. ŠR gale, šlaite, jo gylis iki 1,65 m, o PV gale - 1,5 m. Pastato R pusėje, išorinėje pamato sienoje, iš plytų, akmenų ir čerpių išmūrytas laiptuotas ventiliacijos kanalas.

Vidinės namo sienos buvo statomos ant vidinių pamatų pertvarų. Šios pertvaros 50 cm pločio ir 70 cm gylio, sumūrytos kaip ir išorinis pamatas, tik iš kiek mažesnių beveik neskaldytų akmenų. P pastato gale, šių sienų susikirtimo vietoje, iš akmenų ir plytų išmūryta aikštelė krosniai ir kaminui.

Kita analogiška aikštelė namo Š gale sunaikinta kasant rūsį. Išmūrijus pamatus, visas namo vidus iki pat pamatų viršaus buvo užpiltas šviesiu moliu su žvyru.

Oficinos sienos buvo sumūrytos iš raudonų plytų, pagamintų vietinėje dvaro plytinėje. Plytų dydis 26x13x7 cm. Plytos taisyklingos ir labai gerai išdegintos. Pastato fasadai plokštuminiai, sienos su plytų dekoro dantukais, vienalytės. Sąramos lankinės, plytų mūro. Perdenginys ir stogas neišlikę, tačiau jis iš pradžių turėjęs būti dengtas čerpėmis, kurių duženų buvo rasta visame tyrinėtame plote. Oficinoje buvusios koklinės krosnys, greičiausiai baltų koklių. Po Antrojo pasaulinio karo, kaip pasakoja šiame name gyvenę kurtuvėniškiai, koklinės krosnys nebeatstatytos, liko tik plytinės.

Dvarvietės kultūrinis sluoksnis sumaišytas ankstesnių ir vėlesnių statybų, dalinai sunaikintas, tačiau leidžia padaryti kai kurias išvadas. Jo storis tyrinėtame plote buvo 40-50 cm. Tose vietose, kur nebuvo statybų liekanų - oficinos P gale ir šurfe šalia P jos sienos - sluoksnis vienalytis, tamsiai rudas, smėlio konsistencijos, su gausiomis suirusios organikos liekanomis. Jis guli ant įžemio - šviesaus žvyringo smėlio. Dvarvietės sluoksnio gylis nuo paviršiaus įvairus - ploto P gale jis siekia 30 cm, o ŠR gale leidžiasi kartu su šlaitu ir ŠR kampe siekia 1 m gylį.

Oficinos ploto ŠR šone prieš šį pastatą yra buvęs vienas, o gal ir keletas anksčiau statytų pastatų, kurių liekanas labai suardė oficinos statyba. Šioje vietoje išsiskiria 2 griuvenų sluoksniai, perskirti 30 cm tamsios maišytos žemės sluoksnio. Apatinis, ankstesnysis griuvenų sluoksnis pasirodė 80 cm gylyje, skaičiuojant nuo betonuotų kultūros namų laikotarpio grindų. Jis buvo 20 cm storio, rusvai juodas, su degėsiais, pilnas raudonų plytų duženų, stogo čerpių gabalų, žalių ir baltų koklių nuolaužų, fajansinių indų šukių ir molio gabalų iš koklinės krosnies. Po šiuo griuvenų sluoksniu iki įžemio buvo 65 cm storio rudas dvarvietės sluoksnis be priemaišų. Šios griuvenos užima nedidelį, 2x2 m, plotą, iš visų pusių apardytą pamatų.

Viršutinis griuvenų sluoksnis buvo 30 cm storio, atskirtas 30 cm storio maišytos žemės sluoksniu. Jo apačioje buvo 15 cm storio sudaužytų plytų sluoksnis. Čia itin geros kokybės plytos sukritusios labai kompaktiškai.

Ant plytų duženų buvo 5-7 cm grynų juodų degėsių sluoksnelis. Šie degėsiai užėmė 8x4 m plotą vidurinėje oficinos pastato R dalyje. Šiame griuvenų ir degėsių plote buvo rasta labai daug fajansinių ir porcelianinių indų šukių, stiklo indų, langų stiklų duženų, baltų ir šviesiai žalių koklių gabalų. Degėsių ploto P dalyje, sluoksnio apačioje, rasta nuo 10x20x30 iki 20x10x15 cm lauko riedulių, sudėtų eile, sudarančių kampą, tačiau jau išjudintų iš vietų.

Atrodytų, kad čia vienas po kito yra stovėję trys pastatai, kurių nei dydis, nei planai nesutapo. Ankstyviausiojo pastato į tyrinėtą plotą pakliuvusi tik maža dalis, todėl apie jo dydį, planą nieko negalime pasakyti. Viršutinio sluoksnio griuvenos susidarė nuo čia stovėjusio plytinio pastato, dengto čerpėmis, su koklinėmis krosnimis. Nors istoriniuose šaltiniuose teigiama, kad iki Pliaterių laikų visi dvaro statiniai buvę mediniai, su koklinėmis krosnimis, galima tuo suabejoti. Juo labiau kad dvarvietės sluoksnio viduryje rastos plytos, kurių dydis skiriasi nuo tų, iš kurių sumūryta oficina.

Kurtuvėnų bažnyčia buvo statoma 1792-1796 m. Dalis jai skirtų plytų galėjo būti panaudota ir dvaro statiniams. Istoriniuose šaltiniuose neminimi ir čerpių stogai, tačiau čerpių duženų dvarvietės sluoksnyje rasta nemažai.

Taigi archeologiniai Kurtuvėnų dvarvietės tyrinėjimai leidžia daryti prielaidą, kad mūro statyba čia pradėta anksčiau, nei dvarą įsigijo Pliateriai - greičiausiai XVIII a. pabaigoje.

Be statybos liekanų, dvarvietės sluoksnyje rasta daug buities daiktų liekanų. Tyrinėtame plote, išskyrus oficinos P ir PV dalis, rasta daug įvairių indų šukių - molinių, žiestų glazūruotų, fajansinių ant sienos kabinamų dubenų, stiklinių indų šukių, butelių ir langų stiklo duženų, vinių, geležinių vyrių. Visi šie radiniai suprantami - oficina pastatyta vietoje, kuri visada buvo centrinė dvaro dalis, netoli rūmų. Tačiau yra vienas ypatingesnis radinys. Tai šiukšlių duobė, rasta oficinos P dalyje. Ji pastato statybos užkonservuota XIX a. pabaigoje. Šiukšlių duobė apvali, 2,6 m skersmens, piltuvo formos, 80 cm gylio, 50 cm įkasta į įžemį - kietą, šviesų priemolį. Ši duobė nuo viršaus iki apačios priversta jau suirusios organikos ir buitinių atliekų, daugiausia šukių. Duobės turinys buvo ne susisluoksniavęs, o smarkiai sumaišytas - per visą jos storį mėtėsi

porcelianinio geltonai dekoruoto indo šukės. Šioje duobėje buvo ir storų molinių puodų, daug fajansinių dubenų, molinių žvakidžių, storų stiklinių butelių šukių, sveikų ir sudužusių koklių, plytgalių ir čerpių. Iš viso duobėje surinkta daugiau kaip 400 radinių.

Kurtuvėnų dvaras buvo įkurtas seniai gyvenamoje vietovėje. Į V nuo miestelio esančio dvaro Š pakraštyje yra X-XV a. piliakalnis, dabar - senosios kapinės. Šio piliakalnio gyvenviečių būta iš jo R pusės, nes dabartiniuose daržuose tarp medinio XVIII a. dvaro svirno ir piliakalnio žemės paviršiuje mėtosi lipdytų ir žiestų molinių puodų šukių. Nei piliakalnis, nei gyvenvietės, nei dvarvietė archeologų iki šiol nebuvo tyrinėti. Nedidelis centrinės dalies tyrinėtas plotas jau davė šiek tiek naujos medžiagos apie dvaro statybas, buitį. Tolesni jo tyrinėjimai būtų perspektyvūs nustatant šios vietovės apgyvendinimo eigą ir etapus.

Arūnas Strazdas

1995 m. Šilelio dvarvietės (Kauno r.) tyrinėjimai

Šilelio dvarvietė yra apie 1 km į V nuo Šilelio kaimo V pakraščio, beveik tiesiai prieš paskutines Kačerginės R pakraščio sodybas anapus Nemuno. Dvaras buvo įsikūręs ant Nemuno slėnyje esančios kopos. Ant šios kopos stovi ir Šilelio kaimas. Dvarvietę iš Š ir V supa žemos pievos. Potvynių metu kartais čia prateka Nemuno vandenys. Iš P dvarvietę riboja beveik nuseklėjusi senvagė.

Rašytinės žinios leidžia Šilelio dvarvietę sutapatinti su Panemunės palivarku, priklausiusiu Raudondvario dvarui ir plačiau minimu nuo XVII a. vidurio.

Pirmą kartą dvarvietę, kaip menamą Gotesverderio piliavietę, 1932 m. kasinėjo E.Volteris. Išliko trumpa žurnalistinė tyrinėjimų apybraiža (Dingusios pilies pėdsakai // Bangos, 1932, Nr.34. P.854-855). Apie šių kasinėjimų metodiką, darbų apimtį duomenų nėra. Vėliau 1976, 1985 ir 1990 m. dvarvietę mėgėjiškai kasinėjo V.Kėvalaitytė su Kauno moksleiviais.